

Teritoriniai administraciniai pokyčiai Vilniaus krašte: 1939 m. spalio – 1941 m. pirmoji pusė

Dr. Vitalija Stravinskienė

Lietuvos istorijos institutas, Tiltų g. 17, Vilnius
El. p. vitalija.stravinskiene@istorija.lt

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjama teritorinių administracinių pokyčių rytinėje Lietuvos dalyje problema 1939–1940 m. Dėmesys koncentruojamas į 1939 m. pabaigoje – 1940 m. Lietuvai gražinto Vilniaus krašto administracinį suskirstymą, gyventojų požiūrį į teritorinį padalijimą, Lietuvos atstovų pastangas dėl Baltarusijoje likusių lietuviškų vietovių (Švenčionių, Dieveniškų ir Marcinkonių apyl.) susigrąžinimo, tuo klausimu vykusių derybų rezultatų atskleidimą. Archyvinių dokumentų, spaudos ir istoriografijos darbų analizė leidžia teigti, kad Lietuvos Respublikos atstovai diplomatinio keliu bandė spręsti sovietinei Baltarusijai priskirtų lietuvių gyvenamų teritorijų valstybinės priklausomybės klausimą, atsižvelgę į „anapusinių“ lietuvių prašymus prijungti jų gyvenamas vietas prie Lietuvos. Tačiau 1939 m. pabaigos – 1940 m. pirmosios pusės pastangos pozityvių rezultatų neatnešė. Po Lietuvos okupacijos 1940 m. birželio 15 d. respublikos partinė administracinė valdžia lietuviškų teritorijų „susigrąžinimo“ iš Baltarusijos akciją pratęsė. Politiniai motyvai lėmė, kad daugiausia lietuvių gyvenamos vietovės (Švenčionių, Šalčininkų ir Druskininkų apylinkėse) buvo prijungtos prie LSSR.

Esminiai žodžiai: *Vilniaus kraštas, teritorinis administracinis suskirstymas, gyventojai, Lietuva, Baltarusija.*

Abstract. The article deals with the problem of territorial administrative changes in the eastern part of Lithuania in 1939–1940. The focus of this article is on the late 1939–1940 administrative division of the Vilnius Region returned to Lithuania, the population's attitude towards the territorial division, the efforts of the Lithuanian representatives regarding

the recovery of the remaining Lithuanian areas in Belarus (Švenčionys, Dieveniškės and Marcinkonys districts), and the disclosure of the results of the negotiations.

The analysis of archival documents, press and historiography allows us to state that the representatives of the Republic of Lithuania tried to resolve the issue of statehood of Lithuanian territories assigned to Soviet Belarus through diplomatic channels, taking into account the requests of “foreign” Lithuanians to connect their territories to Lithuania. However, the efforts did not yield any positive results in late 1939 through to the first half of 1940. After the occupation of Lithuania on June 15th, 1940, the administrative government of the Republican Party extended the campaign for the “recovery” of Lithuanian territories from Belarus. Political motives led to the fact that most Lithuanian settlements (in the vicinity of Švenčionys, Šalčininkai and Druskininkai) were annexed to the Lithuanian Soviet Socialist Republic (LSSR).

Keywords: *Vilnius Region, territorial administrative division, population, Lithuania, Belarus.*

Įvadas

Kiekvienos valstybės vienas iš pagrindinių elementų – apibrėžta teritorija su tiksliai nustatytais sienomis. Dėl istorinių aplinkybių Lietuvos rytinės sienos buvo problemiškos. Atsikurianti moderni Lietuvos Respublika projektavo teritoriją iš buvusių Kauno, Vilniaus, Gardino ir Suvalkų gubernijų ar jų dalių. Dėl jų su bolševikine Rusija buvo susitarta 1920 m. liepos 12 d. Tačiau į tas pačias teritorijas pretenzijas reiškė Lenkija ir Baltarusija. Teritorinio klausimo nepavykus sureguliuoti diplomatinėmis priemonėmis, Lenkija pasinaudojo karine galia ir užėmė Vilnių bei aplinkines teritorijas. Taip Lietuva neteko ne tik sostinės, bet ir nemažos minėtąja sutartimi apibrėžtos teritorijos. Ši padėtis tęsėsi iki pat 1939 m., kai politiniai pokyčiai Europoje lėmė naują padėtį.

Lietuvos rytinių sienų klausimą 1918–1941 m., administracinę teritorinę struktūrą nagrinėjo istorikai Česlovas Laurinavičius, Regina Žepkaitė, Liudas Truska, Algimantas Liekis, Arūnas Vyšniauskas, kartografai Algirdas Gliožaitis, Zenonas Kumetaitis, Vidmantas Daugirdas, Petras Gaučas¹. Jie aptarė rytinių Lietuvos sienų projekciją

¹ LAURINAVIČIUS, Česlovas. Lietuvos sienų raida XX amžiuje. *Lietuvos sienos: tūkstantmečio istorija*. Vilnius: Baltos lankos, 2009, p. 104–153; ŽEPKAITĖ, Regina. Lietuvių rytinių etninių žemių valstybinės priklausomybės problemos istorijos vingiuose. *Lydos krašto lietuviai*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, t. 1, 2002, p. 92–101; ŽEPKAITĖ, Regina. *Vilniaus istorijos atkarpa 1939–1940*. Vilnius: Mintis, 1990; LIEKIS, Algimantas. *Lietuvos sienų raida*. Vilnius: Lietuvos mokslas, t. 1, 1997; VYŠNIAUSKAS, Arūnas. Tarpukario Lietuvos teritorinio vaizdavimo problemos. *Acta humanitarica universitatis saulensis*, t. 19, 2014, p. 112–123; KUMETAITIS, Zenonas. *Atkurto Lietuvos sienos*. Vilnius, 2020; GLIOŽAITIS, Algirdas Antanas. Lietuvos administracinis suskirstymas žemėlapiuose. Vilnius: Gairės, 2008; GLIOŽAITIS, Algirdas Antanas. Lietuvos SSR ribų nustatymo analizė. *Geodezija ir kartografija*, t. XXVIII, 2002, Nr. 1, p. IIa–III; DAUGIRDAS, Vidmantas. *Lietuvos teritorinio administracinio suskirstymo istorinė geografinė analizė. Daktaro disertacija*. Vilnius, 1997; GAUČAS, Petras. Lietuvių etninės žemės Baltarusijoje. *Lietuvos sienų raida*. Sud. A. Liekis. Vilnius, t. 2, 1997, p. 432–437.

XX a. 3–4-ajame deš. ir jos realizavimą. „Klimo Lietuvos“, t. y. etnografiniu principu paremtos, lietuvių gyvenamos teritorijos idėja, anot Č. Laurinavičiaus, negalėjo būti realizuota dėl Lenkijos ir Baltarusijos pretenzijų². Dėl pirmosios iš jų karinių veiksmų Lietuva be Vilniaus ir jo krašto egzistavo iki 1939 m. rudens. Tuomet Sovietų Sąjunga vienašališkai nustatė Lietuvai gražinamos teritorijos ribas (maždaug 1/3 1920 m. taikos sutartyje numatytos teritorijos)³. Todėl netgi tokios lietuviškos vietovės kaip Marcinkonys ar Adučiškis liko už Lietuvos Respublikos ribų.

Dar kartą Lietuvos rytinių sienų korekcija vykdėta 1940 m. pabaigoje. Apie jos rezultatus rašė istorikai L. Truska ir R. Žepkaitė. Jų teigimu, tuomet Lietuva atgavo rytinę Švenčionių apskrities dalį, Šalčininkus ir Druskininkus su apylinkėmis⁴.

Kaimyninių šalių, pirmiausia Lenkijos, Rusijos ir Baltarusijos, tyrėjai⁵ taip pat tyrė teritorinius pokyčius Lietuvoje iš lenkų, sovietų ar baltarusių perspektyvos, dėmesį sutelkdami į XX a. 3-iojo deš. pradžią ir 4-ojo deš. pabaigą. Iš kitų autorių išskirtinas Sergejaus Chomič darbas, kuris skirtas Baltarusijos teritorijai ir valstybių sienų XX a. raidai aptarti⁶. Jame dėmesys skirtas SSRS ir Lietuvos 1939 m. spalio 10 d. sutarčiai dėl Vilniaus, 1940 m. įvykdytų Lietuvos ir Baltarusijos sienų korekcijoms. Anot S. Chomič, Baltarusijos komunistai buvo įsitikinę, kad Vilnius ir jo kraštas taps Baltarusijos

² LAURINAVIČIUS, Česlovas. Lietuvos sienų raida XX amžiuje, p. 106.

³ KUMETAITIS, Zenonas. *Atkurtos Lietuvos sienos*, p. 23–27; LAURINAVIČIUS, Česlovas. Lietuvos sienų raida XX amžiuje, p. 115; ПЕТРОВИЧ, Оксана. Формирование границ Западной Белоруссии в 1939–1940 гг. *Журнал российских и восточно европейских исторических исследований*. 2012, No. 1, с. 24–41.

⁴ TRUSKA, Liudas. *Tautinis atgimimas ir istorija*. Vilnius: Edukologija, 2012, p. 450–451; Žepkaitė, Regina. Lietuvių rytinių etninių žemių valstybinės, p. 101.

⁵ EBERHARDT, Piotr. *Polska granica wschodnia 1939–1945*. Warszawa: Spotkania, 1993; EBERHARDT, Piotr. *Granice polityczne Polski i jej sąsiadów w XX wieku*. Kraków: Polskie Towarzystwo Geopolityczne, 2018; ALBERT, Andrzej. *Wschodnie granicy Polskie*. Warszawa: W, 1984; DOMINICZAK, HENRYK. *Granica wschodnia Rzeczypospolitej Polski w latach 1919–1939*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 1992; ŁOSSOWSKI, Piotr. *Litwa a sprawy polskie 1939–1940*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985; WIELICZKO, Mieczysław. Demilitacja i demarkacja na „granicy“ sowiecko-niemieckiej oraz sowiecko-litewskiej poprzez północno-wschodnie ziemie II Rzeczypospolitej po 28 września 1939 roku. *Radziecka agresja 17 września 1939 r. i jej skutki dla mieszkańców ziem północno-wschodnich II Rzeczypospolitej*. Białystok: Instytut Historii, 2000, s. 125–135; КРЕТИНИН, Геннадий. Формирование территории и населения современной Литвы. *Вопросы истории*, 2011, 10, с. 122–132; КРЕТИНИН, Геннадий. *Война и мир: исследования по российской и всеобщей истории*. Калининград: Аксиос, 2018, с. 471–486; ПЕТРОВСКАЯ, Оксана. Формирование границ Западной Белоруссии в 1939–1940 гг. *Журнал российских и восточно европейских исторических исследований*. 2012, No. 1, с. 24–41; БАРАБАШ, Виталий. Советско-польская граница в дипломатической борьбе между СССР и польским эмигрантским правительством в период Второй мировой войны. *Белорусский исторический обзор*. 2019, No. 1, с. 53–78.

⁶ ХОМИЧ, Сергей. *Территория и государственные границы в XX веке: от незавершенной этнической самоидентификации и внешнеполитического произвола к современному status quo*. Минск: Экономпресс, 2011.

dalimi, todėl sužinoję apie sovietų ir lietuvių sutartį buvo labai nemaloniai nustebę. Jie nepritarė ir vėlesniems sienų pokyčiams⁷.

Tačiau minėti autoriai neaptarė svarbių rytinių Lietuvos sienų problemos Antrojo pasaulinio karo pradžioje aspektų – prie Lietuvos prijungtos Vilniaus srities teritorinio administracinio suskirstymo planų ir jų realizavimo, vietos gyventojų požiūrio į teritorinius pokyčius, lietuvių perkėlimo iš Baltarusijos į Lietuvą akcijos ir jos rezultatų. Šie nenagrinėti klausimai kaip tik paskatino imtis šio tyrimo.

Be minėtos istorinės literatūros, tyrimui vertingas šaltinis – dienoraščiai ir prisiminimai⁸, spauda⁹, dokumentų rinkiniai¹⁰. Remiantis jais, pavyko atskleisti to meto sprendimų priėmimo mechanizmą, lokalsios valdžios požiūrį į jų realizavimą, gyventojų nuotaikas, nustatyti demografinius pasienio rajonų rodiklius.

Pagrindinis straipsnio rengimo šaltinis – archyviniai dokumentai, saugomi Lietuvos centriniame valstybės (LCVA) ir Lietuvos ypatingajame (LYA) archyvuose. Tai įvairūs nutarimai, ataskaitos, pranešimai, žemėlapiai ir kt. Šie dokumentai saugomi pagrindinių respublikos institucijų (Ministrų tarybos, Užsienio ir Vidaus reikalų ministerijų) ar lokalių (apskričių) valdžios atstovų fonduose. Jie padėjo rekonstruoti Lietuvai perduoto Vilniaus krašto teritorinę ir administracinę struktūrą, gyventojų pastangas prisijungti prie Lietuvos ir jų rezultatus.

Straipsnio tikslas – remiantis istoriniais šaltiniais ir literatūra atskleisti teritorinius pokyčius Rytų ir Pietryčių Lietuvoje 1939 m. pabaigoje – 1941 m. pradžioje. Siekiant realizuoti tikslą, iškeliami uždaviniai: 1) ištirti Lietuvai perduotų vietovių teritorinį

⁷ Ten pat, c. 303, 320–321.

⁸ RÖMER, Michał. *Dzienniki 1939–1945*. Warszawa: Karta, t. 6, 2018; ŠIMELIONIS, Izidorius. Kaip mus atskyrė nuo Lietuvos. *Atgimimas*, 1990, Nr. 13, p. 1; ŠIMELIONIS, Izidorius. *Lydos krašto lietuviai*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, t. 2, 2002, p. 472–482; ŠIMELIONIS, Izidorius. *Šiaurės Atėnai*, 2008 lapkr. 28. Prieiga per internetą: http://eia.libis.lt:8080/archyvas/viesas/20110110054839/http://www.culture.lt/satenai/?leid_id=918&kas=straipsnis&st_id=16402; ŠIMELIONIS, Izidorius. *Vilnija šimtmečio verpetuose*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002; RADZIULIS, Jonas. Mano gyvenimo kronikos. *Lydos krašto lietuviai*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, t. 2, 2002, p. 392–412; AVIŽINIS, Stasys. *Gyvi jie mano atminty*. Marcinkonys: Dzūkijos nacionalinio parko direkcija, 2007; URBONAS, Antanas. Pasirengimas okupacijai. *Atgimimas*, 1989, Nr. 44, p. 1; SURAUČIUS, Antanas. *Per karo okupacijas*. Punkskas: Aušros leidykla, 2004; PETRAŠIŪNAS, Aloyzas. Amžininkų atsiminimai. *Tverečiaus kraštas*. Sud. Irena Seliukaitė. Vilnius: Diemedžio leidykla, 2001, p. 165–178; KVARACIEJUS, Jonas. Siena an Ulos buvo. *Šalcinis*, 2007, Nr. 64, p. 6; Bitininko metraštis (Kosto Avižinio dienoraštis). *Šalcinis*, 1999, Nr. 34, p. 2; Prisiminimai apie sieną. Virginijos Pugačiauskienės archyvas. Prisiminimai rinkti 2006–2007 m.

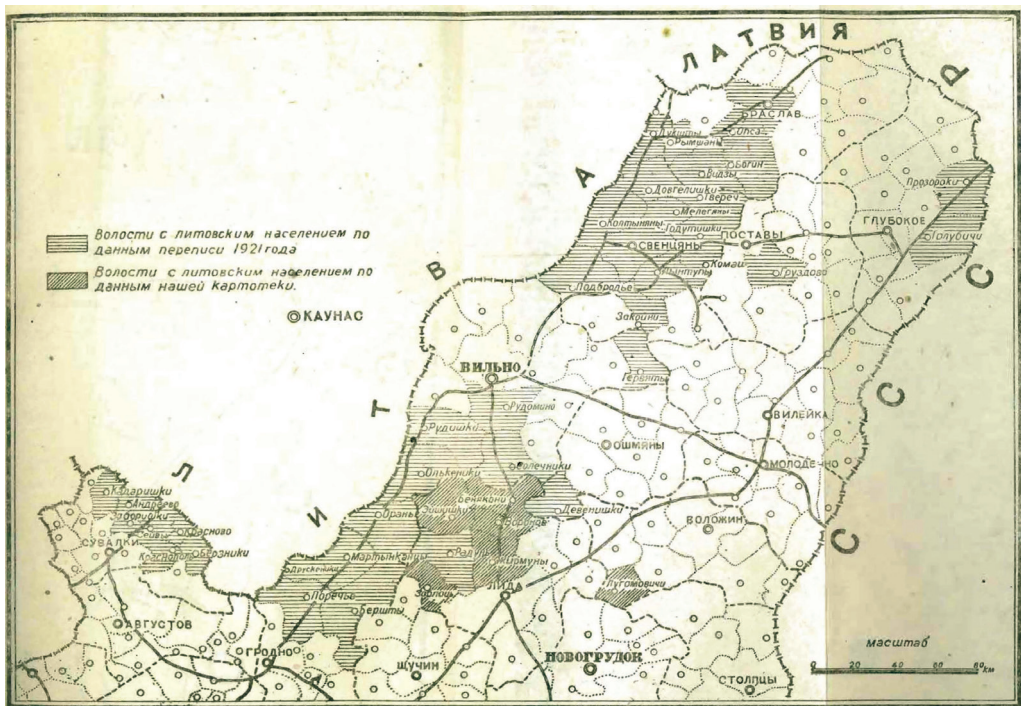
⁹ „Lietuvos žinios“, „Vyriausybės žinios“, „Vilniaus balsas“, „XX amžius“, „Šaltinis“, „Rytinis Lietuvos aidas“.

¹⁰ *Lietuvos okupacija ir aneksija 1939/1940. Dokumentų rinkinys*. Vilnius: Mintis, 1993; *Полпреды сообщают... Сборник документов об отношениях СССР с Латвией, Литвой и Эстонией август 1939 г. – август 1940 г.* Москва: Международные отношения, 1990; „Ты з Заходняй, я з усходняй нашай Беларусі...“ *Верасень 1939 г. – 1956 г.* Кн. 1, Мінск: Беларуская навука, 2009; *СССР и Литва в годы второй мировой войны*. Т. 1: *СССР и Литовская республика (март 1939 – август 1940 гг.)*. Vilnius: LII, 2006; *Границы Белоруссии*. Минск: БГУ, т. 2, 2013.

administracinę suskirstymą ir jo kaitą; 2) išnagrinėti tų teritorijų gyventojų požiūri į „teritorijų judėjimą“; 3) nustatyti teritorinių pokyčių nagrinėjamo etapu rezultatus.

Straipsnyje aptariamas laikotarpis susideda iš dviejų etapų: 1) Vilniaus ir jo srities Lietuvos Respublikos sudėtyje administravimas (1939 10 27–1940 06 14) ir 2) Sovietų Sąjungos įvykdyta Lietuvos, kartu ir Vilniaus srities okupacija ir inkorporacija (1940 06 15–1941 06 22). Šis kiek daugiau nei 1,5 m. trukęs etapas buvo gana dinamiškas, vertinant jį teritorinių pokyčių šiame regione kontekste.

Pastebėsime, kad tiesioginės kaimynystės su Baltarusija klausimas iškilo 1939 m., kai tik dalis Vilniaus krašto tapo Lietuvos sudėtine dalimi. Kita istorinė Vilniaus krašto dalis liko Baltarusijos SSR sudėtyje. Dėl istorinės raidos tų teritorijų gyventojams pasirinkus skirtingas etnines tapatybes, nustatyti valstybių sienas remiantis etniniu kriterijumi buvo gana sudėtinga. Tačiau nepaisant to, šis kriterijus lėmė tam tikrų gyvenamųjų vietovių valstybinę priklausomybę 1940 m.

1 il. Žemėlapis Nr. 1. Lenkijos sudėtyje buvusios lietuvių gyvenamos teritorijos iki 1939 m. rugsėjo 1 d.

Žemėlapis iš МАТУЛАЙТИС, Ек. Ст. Литовцы под гнетом фашиской Польши. Минск, 1936, с. 18ар.

1939 m. spalio 10 d. sutartis ir teritoriniai pokyčiai

Realizuodamos slaptą V. Molotovo ir J. Ribbentropo paktą, SSRS ir Vokietija pradėjo teritorijų dalybas, kurių vienas iš objektų buvo Vilniaus kraštas. Lietuvai patekus į sovietinės įtakos zoną, Sovietų Sąjungos vadovybė pripažino Lietuvos interesus Vilniaus krašte ir ėmėsi reguliuoti tą klausimą. Taip atsirado 1939 m. spalio 10 d. SSRS ir Lietuvos sutartis, kurioje, be karinių klausimų (sovietinių karinių bazių steigimo Lietuvoje), buvo numatytas Vilniaus ir dalies Vilniaus krašto perdavimas lietuviams.

Dar iki 1939 m. spalio 10 d. sutarties pasirašymo viename iš posėdžių paaikškėjo, kad teritoriniai klausimai sprendžiami ne lietuvių naudai: į Lietuvos sudėtį turėjo pereiti maždaug 30 proc. 1920 m. liepos 12 d. sutartyje numatytos teritorijos¹¹. Net daugiausia lietuvių gyvenamos teritorijos buvusiose Švenčionių ir Vilniaus–Trakų apskrityse (Švenčionių, Marcinkonių, Dieveniškų apylinkės) neturėjo patekti į Lietuvos jurisdikciją. Lietuvių pastangos susitarti dėl dalies tų teritorijų perdavimo Lietuvai buvo bevaisės. Paskutiniame derybų etape 1939 m. spalio 10 d. tapo aišku, kad į lietuvių teritorinius pasiūlymus visiškai neatsižvelgta, netgi anksčiau J. Stalino žadėti Švenčionys Lietuvai nebus perduoti¹². Taip lietuvių gyvenamos vietovės atsidūrė Baltarusijoje. Į Lietuvos sudėtį pateko mažiau negu 50 proc. Lenkijos oficialiuose duomenyse fiksuoto lietuvių skaičiaus¹³. Kaip 1939 m. rudenį pažymėjo teisininkas M. Römeris, Lietuvai nebuvo perduoti beveik 100 proc. lietuviški valsčiai: Švenčionių, Melagėnų, Kaltanėnų, Tverėčiaus, Adučiškio, mažiau lietuviški – Kamajų, Vidžių, Apsos (šiaurinėje Vilniaus krašto dalyje) ir pietinėje Vilniaus krašto dalyje – Marcinkonys, Druskininkai, rytinėje krašto pusėje – Dieveniškų, Ivijos ir Bokšto apylinkės¹⁴.

Lietuvos visuomenė džiaugsmingai sutiko mintį apie Vilniaus gražinimą. Pagrindiniai Lietuvos dienraščiai mirgėjo antraštėmis apie Vilnių, džiaugsmas tryško ir SSRS pasiuntinybėje Kaune. Čia apsilankęs J. Paleckis apie spalio 10 d. sutarties reikšmę sakė: „Šia sutartimi išsipildo ilgametės lietuvių tautos, kuri į Vilnių žiūri kaip į savo laisvės ir naujo atgimusio gyvenimo lopšį, viltys. [...] Tikimės, jog lietuvių tauta padės visas savo pastangas tam, kad laisvas Vilnius būtų laisvos lietuvių tautos sostinė.“¹⁵ Visiškai priešingai sureagavo Baltarusijos komunistai. Jie laukė ir tikėjosi, kad Vilnius būsiąs Vakarų Baltarusijos sostinė¹⁶. Juk 1,5 mėn. Vilnius ir Vilniaus kraštas buvo

¹¹ *Lietuvos istorija*, t. X: *Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*. Vilnius: LII leidykla, d. II, 2015, p. 523.

¹² Lietuvos okupacija ir aneksija, p. 94; *Lietuvos istorija*, p. 523; ХОМИЧ, Сергей. *Територия*, с. 305.

¹³ 1931 m. visuotinis Lenkijos gyventojų surašymas parodė, kad Švenčionių, Breslaujos, Ašmenos, Vilniaus–Trakų apskrityse gyveno apie 65 tūkst. lietuvių kalba šnekančių asmenų. Faktiškai lietuvių buvo daugiau, nes jie gyveno ir ten, kur 1931 m. gyventojų surašymas jų nefiksavo. Lenkijos istorikai pripažino, kad 1931 m. surašymas lietuvių skaičių sumažino. JURKIEWICZ-JANUSZEWSKA, Joanna. *Stosunki narodowościowe na Wileńszczyźnie w latach 1920–1939*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2010, s. 519.

¹⁴ RÖMER, Michał. *Dzienniki*, s. 112.

¹⁵ J. Paleckio kalba SSRS pasiuntinybėje Kaune, 1939 10 11. *LYA*, f. 3377, ap. 58, b. 381, l. 5.

¹⁶ ХОМИЧ, Сергей. *Територия*, с. 303.

2 il. Žemėlapis Nr. 2. 1939 m. spalio 10 d. sutartimi apibrėžta Lietuvos teritorija
Žemėlapis iš Vyriausybės Žinios, 1939, Nr. 669, p. 642.

BSSR sudėtyje. Vienas iš Vilniaus apygardos Laikinosios valdybos vadovų I. Klimovas teigė, kad Maskvos sprendimas perduoti Vilnių lietuviams sukėlė nepasitenkinimą, tačiau niekas iš baltarusių atvirai jo parodyti nedrįso. Bet kuris nurodymas iš centro (Maskvos) vertintas kaip įstatymas¹⁷.

Tik po daugiau kaip dviejų savaičių Lietuvos atstovai de facto galėjo perimti Vilniaus ir jo srities administravimą. Tačiau tam pradėta ruošti šiek tiek anksčiau.

Vilniaus krašto teritorinis administracinis suskirstymas ir jo kaita

Dar iki Lietuvai pradėdant administruoti Vilniaus kraštą, lokali valdžia teikė siūlymų dėl besiribojančių vietovių teritorinio suskirstymo. Antai 1939 m. spalio vid. Ukmergės apskrities valdžia pasiūlė, kad dalis „naujojo“ Maišiagalos valsčiaus kaimų ir vienkiemių (21) būtų prijungta prie Musninkų valsčiaus, o 11 – prie Širvintų valsčiaus. Paberžės valsčiaus dalis siūlyta prijungti prie Širvintų (11 vietovių) ir Giedraičių (25) valsčių¹⁸. Tačiau šis siūlymas nebuvo realizuotas.

Teritorinio administracinio suskirstymo klausimas buvo aptartas 1939 m. spalio 13 d. Lietuvos ministrų tarybos posėdyje. Vėliau Lietuvos gyventojai iš spaudos sužinojo, kad Vilniaus srityje bus 4 miestai ir 20 valsčių¹⁹. Pirmaeilės svarbos miesto statusą gavo Vilnius, likę trys – Trakai, Naujoji Vilnia ir Švenčionėliai – antraeilėlių miestų.

Prie Lietuvos prijungto Vilniaus krašto dalis administraciniu požiūriu buvo padalinta į tris apskritis (Vilniaus, Valkininkų, Švenčionėlių), kurias sudarė 20 valsčių. Šios apskritys buvo suskirstytos į tokius valsčius: Vilniaus apskritis – Nemenčinės, Paberžės, Riešės, Maišiagalos, Naujosios Vilnios, Trakų, Rudaminos, Medininkų vlsč.; Valkininkų apskritis – Šalčininkėlių, Rūdiškių, Valkininkų, Varėnos II, Turgelių, Eišiškių vlsč.; Švenčionėlių apskritis – Smalvų, Dūkšto, Ignalinos, Kaltanėnų, Švenčionėlių, Pabradės vlsč.²⁰ Tačiau toks skirstymas buvo numatytas kaip laikinas, galvojant, kad netrukus šį klausimą reikės peržiūrėti²¹.

1939 m. lapkričio 25 d. Vidaus reikalų ministerija nurodė Vilniaus srities ir su ja besiribojusioms apskritims pateikti nuomones dėl administracinio pertvarkymo²².

¹⁷ *Границей Белоруссии*, c. 6.

¹⁸ Ukmergės apskrities viršininko 1939 m. spalio 16 raštas VRM savivaldybių departamento direktoriui. *LCVA*, f. 379, ap. 3, b. 44, l. 1–1ap.

¹⁹ Kaip numatoma administruoti Vilniaus kraštą. *XX Amžius*, 1939 spal. 18, p. 8.

²⁰ *Vyriausybės žinios*, 1939 spal. 30, Nr. 672; Vilniaus apskričiai ir valsčiai. *Šaltinis*, 1939, Nr. 46, p. 850.

²¹ VR ministro ir Savivaldybės departamento laikinai pareigas einančio direktoriaus 1939 spalio 28 raštas Ministrui pirmininkui. *LCVA*, f. 379, ap. 3, b. 44, l. 179.

²² Alytaus apskrities viršininko 1939 m. gruodžio 4 d. raštas Vidaus reikalų ministerijos savivaldybių departamentui. Ten pat, l. 150.

Tokie pasiūlymai pasirodė gruodžio pradžioje. Alytaus apskrities viršininkas siūlė Merkinės ir Varėnos I valsčius prijungti prie Valkininkų apskrities, vadovaudamasis geresniais valstybės sienos apsaugos sumetimais. Valkininkų apskrities viršininko nuomonė buvo dviprasmiška. Jis siūlė arba palikti jo vadovaujamą apskritį, bet teritoriškai išplėsti, arba ją visiškai panaikinti²³. Utenos apskrities vadovybė rekomendavo kurti demografiškai mažesnes apskritis. Įgyvendinus jos pasiūlymus, atsirastų tokios apskritys kaip Paberžės, Varėnos²⁴. Be to, Utenos apskrities viršininkas pageidavo dalį Švenčionėlių apskrities valsčių perduoti jo vadovaujamai apskričiai.

1940 m. sausio 9 d. Lietuvos ministrų taryba nurodė sudaryti ministerijų atstovų komisiją bendram respublikos administraciniam suskirstymo projektui parengti, o Vilniaus krašto administracinį pertvarkymo projektą paruošti skubos tvarka²⁵. Komisija šį klausimą svarstė mėnesio viduryje. Jame buvo pažymėta, kad visos respublikos administracinės struktūros projektui parengti reikia daugiau laiko, todėl svarstytas tik Rytų Lietuvos administracinės pertvarkos klausimas²⁶. Buvo pasiūlyta Valkininkų apskritį panaikinti, o jai priklausiusius valsčius perduoti Alytaus (Varėnos II, sujungus su Varėnos I valsčiumi), Vilniaus (Šalčininkėlių ir Turgelių) ir Trakų (Eišiškių, Rūdiškių ir Valkininkų) apskritims²⁷. Be to, į pastarąją siūlyta prijungti Vilniaus apskrities Trakų vlsč. ir apskrities centrą iš Kaišiadorių perkelti į Trakus. Iš buvusios Trakų apskrities labiausiai nutolusį Kruonio valsčių siūlyta jungti prie Kauno apskrities. Taip pat buvo pasiūlyta pakeisti trijų Vilniaus apskrities valsčių pavadinimus (Šalčininkėlių pervadinti į Jašiūnų, Medininkų – į Šumsko, Naujosios Vilnios – į Mickūnų), kadangi šiuose miesteliuose buvo valsčių centrai²⁸. Švenčionėlių apskrities atveju nuomonės išsiskyrė – kai kurie komisijos nariai siūlė apskritį panaikinti, kiti gi – išsaugoti. Dėl ekonominių, etninių motyvų (planuota plėsti pramonę, tai pati lietuviškiausia Vilniaus krašto apskritis, kuri turėtų būti traukos centras už sienos likusiems lietuviškiems kaimams) ji buvo tik pertvarkyta. Iš Utenos apskrities planuota prijungti Linkmenų (jis taip pat pervadintas į Saldutiškio) ir Joniškio valsčius, o šiaurinės dalies valsčiai – Smalvų ir Dūkšto – perduoti Zarasų apskričiai. Komisijos pasiūlymai buvo realizuoti. 1940 m. sausio 25 d. ministrų taryba priėmė atitinkamą nutarimą. Jis tuoj pradėtas realizuoti. Antai 1940 m. vasario pabaigoje Kauno apskrities valdžia jau perėmė Kruonio valsčių²⁹. Po šios reformos Lietuvoje buvo 22 apskritys, suskirstytos į 261 valsčių.

²³ Valkininkų apskrities viršininko 1939 m. gruodžio 3 raštas Savivaldybių departamentui. LCVA, f. 379, ap. 3, b. 44, l. 162.

²⁴ Utenos apskrities viršininko 1939 m. gruodžio 2 raštas VRM Savivaldybių departamentui. Ten pat, l. 168.

²⁵ LR ministrų tarybos generalinio sekretoriaus 1940 m. sausio 11 rašto nuorašas. Ten pat, l. 8.

²⁶ 1940 m. sausio 15 komisijos posėdžio protokolas. Ten pat, l. 16.

²⁷ Ten pat, l. 16 ap.

²⁸ Ten pat, l. 17.

²⁹ Kauno apskrities viršininko 1940 m. vas. 26 raštas VRM Savivaldybių departamento direktoriui. Ten pat, l. 27.

Gyventojų požiūris į administracinį suskirstymą

Iš archyvinių šaltinių galima spręsti, kad kai kurių apskričių valdžia apklausė gyventojus dėl gyvenamų vietovių teritorinės priklausomybės. Kaišiadorių apskrities gyventojai pageidavo centrą palikti Kaišiadoryse, nekelti jo į Trakus³⁰. Tokio prašymo motyvai buvo ekonominiai – Kaišiadorys visą tarpukario etapą modernizuoti, kad būtų tinkami apskrities centro funkcijoms atlikti, be to, logistiniu požiūriu buvo daug geresnėje padėtyje negu Trakai (Kaišiadorys buvo stambus geležinkelio mazgas, tuo tarpu susisiekimo galimybės su Trakais nepalyginti blogesnės).

Tačiau panašu, kad ne visur buvo klausama gyventojų nuomonės. Viešai paskelbus apie naują Vilniaus srities suskirstymą, sukruto kai kurių vietovių gyventojai. Jie stengėsi pakeisti savo vietovių administracinį priklausymą. Antai 1940 m. pradžioje Lentvario miestelį su apylinkėmis iš Vilniaus apskrities perdavus gerokai išplėstai Trakų apskrčiai, šių vietovių gyventojai pageidavo, „sugrįžti“ į buvusią padėtį, t. y. priklausyti Vilniaus apskrčiai. Be to, jie prašė jų valsčiaus centrą perkelti į Lentvarį³¹. Panašių prašymų buvo sulaukta ir daugiau³². Daugiausia skundėsi arčiau Vilniaus buvusią vietovių gyventojai. Su valsčiaus centro perkėlimu į kitą vietovę nesutiko ir Varėnos I gyventojai lietuviai ir žydai, kurie būtinybę palikti valsčiaus centrą buvusioje vietoje argumentavo ekonominiais ir logistiniais veiksniais³³. Analogišką prašymą pateikė ir Varėnos II gyventojai, kurie prašė „kaimynų per upę“ prašymo netenkinti. Tačiau reikia pabrėžti, kad dauguma prašymų liko neišgirsti. Žinoma, buvo tam tikrų išimčių. Kai kurie gyventojų prašymai patenkinti dėl etninių sumetimų. Antai Švenčionėlių apskrities gyventojų pastangos išsaugoti apskritį davė pozityvų rezultatą. Jie kreipėsi į šalies prezidentą ir prašė padėti, kad minėta apskritis nebūtų panaikinta³⁴. Atsižvelgdami į tai, kad šioje apskrityje koncentravosi didžiausias skaičius gyventojų lietuvių, valdžios atstovai ją išsaugojo. Ši apskritis išliko iki 1944 m. pabaigos.

³⁰ Trakų–Kaišiadorių visuomenės pageidavimai dėl administracinio padalijimo pertvarkymo. LCVA, f. 379, ap. 3, b. 44, l. 133.

³¹ Lentvario mstl. ir apylinkių gyventojų 1940 m. vasario 1 d. prašymas Vidaus reikalų ministrui. Ten pat, l. 11.

³² Vilniaus apskrities Riešės, Rudaminos, Rūdiškių valsčių kaimų įgaliotinių 1940 vas. 12, 15, kovo 9 prašymai Vidaus reikalų ministrui. Ten pat, l. 9–10, 12.

³³ Varėnos I gyventojų prašymas Vidaus reikalų ministrui [gautas 1940 vas. 10]. Ten pat, l. 63.

³⁴ Švenčionėlių apskrities gyventojų prašymas LR prezidentui [gautas 1940 saus. 10]. Ten pat, l. 103–104; Lietuvos Respublikos prezidento kanceliarijos 1940 sausio 24 raštas Vidaus reikalų ministrui. Ten pat, l. 99.

Už valstybės sienos likusių lietuviškų vietovių gyventojų padėtis

Apgailestavimą, kad Tverėčiaus, Adutiškio, Marcinkonių ir kt. vietovių lietuviai nebuvo „prijungti prie tautinio kamieno“, išreiškė Lietuvos Seimo nariai, svarstę 1939 m. spalio 10 d. sutarties ratifikavimą³⁵. Jie vylėsi, kad tokia padėtis laikina. Lietuvos atstovams buvo nurodyta su sovietais kalbėtis ne tik dėl minėtų vietovių, bet ir dėl Gervėčių ir Druskininkų priskyrimo Lietuvai³⁶.

Už Lietuvos Respublikos ribų likusių vietovių gyventojai nebuvo patenkinti savo padėtimi. Kaip teigė Švenčionių apskrities gyventojai lietuviai, dalis Švenčionių krašto „su ašaromis pasiliko“ anapus sienos³⁷. Rodūnės valsčiaus lietuviai taip pat buvo nusiminę, kad spalio 10-oji jų kraštui nebuvo laiminga³⁸. Panašiai buvo nurodyta ir spaudoje. Antai „Lietuvos žiniose“ 1939 m. rudenį rašyta, kad „lietuviai, kurie ir taip daug kentėjo, dar kartą išgyvena savo nepasisekimą“ ir apgailestauta dėl lietuvių padalijimo pusiau, kai dalis jų liko SSRS³⁹.

Netrukus tokių vietovių lietuviai ėmėsi aktyviai veikti. Štai Marcinkonių ir apylinkių lietuviai jau 1939 m. spalio 15 d. kreipėsi į Lietuvos valdžią ir prašė, kad juos prijungtų prie Lietuvos⁴⁰. Panašiai pasielgė 65 Švenčionių apylinkių kaimų gyventojai, kurie dėl to paties kreipėsi į Lietuvos institucijas⁴¹. Kiti pasirinko kitokią veiklos strategiją. Kai kurie Švenčionių krašto, Marcinkonių–Druskininkų ir kitų lietuviškų plotų gyventojai nieko nelaukdami persikėlė į Lietuvos pusę⁴². Į Lietuvą gyventi persikėlė lietuviai vyrai, Švenčionių lietuvių gimnazijos mokiniai ar šeimos.

Kita vertus, Vakarų Baltarusijos valdžios struktūrose atsidūrę lietuviai ėmėsi veikti per respublikos valdžios struktūras „lietuviškoms žemėms“ prie Lietuvos prijungti. 1939 m. spalio pabaigoje Balstogėje vykusioje Vakarų Baltarusijos liaudies deputatų sesijoje Melagėnų, Tverėčiaus, Adutiškio, Rodūnės ir kt. apylinkių lietuviai parengė kreipimąsi į prezidentą. Jame prašyta lietuviškas vietas prijungti prie Lietuvos⁴³. Tačiau palankių rezultatų nesulaukta.

³⁵ Lietuvos okupacija ir aneksija, p. 100.

³⁶ ŽEPKAITĖ, Regina. Lietuvių rytinių..., p. 100.

³⁷ Švenčionių apskrities gyventojų prašymas LR prezidentui [gautas 1940 saus. 10]. LCVA, f. 379, ap. 3, b. 44, l. 144ap.

³⁸ ŠIMELIONIS, Izidorius. Kaip mus atskyrė nuo Lietuvos. *Šiaurės Atėnai*, 2008 lapkr. 28. Prieiga per internetą: http://eia.libis.lt:8080/archyvas/viesas/20110110054839/http://www.culture.lt/satenai/?leid_id=918&kas=straipsnis&st_id=16402.

³⁹ J. K. Vilniaus krašto lietuvių problema pagal SSSR šaltinius. *Lietuvos žinios*, 1939 spal. 18, p. 3.

⁴⁰ Kun. V. Jezukevičiaus surašytas 1939 m. spal. 15 d. prašymas. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1063, l. 103–103 ap.

⁴¹ ХОМИЧ, Седрей. *Територия*, с. 316.

⁴² SURAUČIUS, Antanas. *Per karo okupacijas*, p. 25; Prisiminimai apie sieną. *V. Pugačiauskienės archyvas*.

⁴³ ŠIMELIONIS, Izidorius. Kaip mus atskyrė nuo Lietuvos. *Šiaurės Atėnai*, 2008 lapkr. 28. Prieiga per internetą: http://eia.libis.lt:8080/archyvas/viesas/20110110054839/http://www.culture.lt/satenai/?leid_id=918&kas=straipsnis&st_id=16402.

Lietuvos valdžios institucijos sureagavo į „anapusinių“ lietuvių prašymus. Kaip teigė Lietuvos užsienio reikalų ministras J. Urbšys, SSRS vadovybė į gyventojų lietuvių perkėlimo iš Baltarusijos į Lietuvą akciją žiūrėjo palankiai, nemažai gyventojų iš „už sienos“ likusių teritorijų jau buvo persikėlę, o kiti planavo tą padaryti⁴⁴, todėl 1939 m. spalio mėn. pabaigoje vietos valdžiai nurodyta persikėlusius lietuvius ir jų turtą suregistruoti. Antai suskaičiuota, kad į Valkininkų apskrities Šalčininkėlių, Eišiškių, Varėnos II valsčius atsikėlė 78 lietuvių, lenkų ir žydų šeimos⁴⁵. Į Lietuvą atsikėlė įvairios materialinės padėties žmonių: ir vargingiau gyvenusių, ir gana pasiturinčių, senoje gyvenamoje vietovėje turėjusių nekilnojamojo turto (pastatų, žemės). Pastarųjų daug apsigyveno Eišiškių valsčiaus ribose. Kaip teigė S. Avižinis, „tuo metu iš rusų užimtos Lenkijos daug turtingesnių žmonių bėgo į Lietuvą. Todėl vakarais ateidavo į kaimą ir prašydavo vietinių pervesti per sieną“⁴⁶.

Panaši padėtis buvo Švenčionių krašte. Tik pastebėsime, kad į Lietuvą tarp pirmųjų atbėgėlių buvo ir lenkų tarnautojų⁴⁷. Vėliau pereiti saugomą Lietuvos ir Baltarusijos SSR sieną tapo sudėtinga. Už nelegalų perėjimą sovietų pasienio dalinių kariai žmones nušaudavo⁴⁸. Tačiau tai nesustabdė lietuvių. Jie ir vėliau bėgo į Lietuvos pusę.

Lietuvos diplomatų veikla dėl Baltarusijoje likusių lietuvių suintensyvėjo 1940 m. pavasarį. Balandžio–gegužės mėn. Lietuvos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Maskvoje L. Natkevičius ne kartą kreipėsi į sovietinius pareigūnus dėl jų reikalų⁴⁹.

Lietuvos atstovų pastangos susitarti su Sovietų Sąjunga dėl lietuvių perkėlimo vainikuotos 1940 m. gegužės 23 d. VKP(b) CK biuro sprendimu dėl BSSR pasienio rajonų lietuvių evakuacijos į Lietuvą⁵⁰. Lietuvos pareigūnai skubėjo dėl šios akcijos tartis, nes Baltarusijos pusėje prasidėjo trėmimai. Jų aukomis tapo ir lietuviai⁵¹. Gyventojų perkėlimą į Lietuvą realizuoti planuota iki liepos 1 d. Tačiau numatytos sąlygos lietuviams buvo nepalankios – jokia kompensacija už paliktą nekilnojamąjį turtą nepriklausė. Nepaisydami to, lietuviai registravosi persikelti į Lietuvą. Norinčiųjų registracija vyko 1940 m. birželio mėn. Adučiškio miestelyje ji atrodė taip: „Žinia, kad bus leidžiama sugrįžti į Lietuvą ir sudaromi norinčiųjų išvykti sąrašai, suteikė žmonėms viltį išsigelbėti iš sovietinio pragaro. Prie namo Kačerginės gatvėje, kurioje

⁴⁴ Užsienio reikalų ministro J. Urbšio 1939 m. spalio 27 d. rašto Vidaus reikalų ministrui nuorašas. LCVA, f. 863, ap. 1, b. 41, l. 15; *Полпреды сообщают... Сборник документов об отношениях СССР*, c. 140.

⁴⁵ Atsikėlusius iš Sovietų Rusijai atitikusios srities ir apsigyvenusius Valkininkų apskrityje asmenų sąrašas. LCVA, f. 863, ap. 1, b. 41, l. 17–17 ap; 20, 22–23.

⁴⁶ AVIŽINIS, Stasys. *Gyvi jie mano atminty*, p. 11.

⁴⁷ PIVORIŪNAITĖ, Teresė; BALČIŪNIENĖ, Violeta. Adučiškio kraštas Antrojo pasaulinio karo metais. Pirmieji ir antrieji sovietai (1939–1944 m.). *Adučiškio kraštas*, p. 99.

⁴⁸ Ten pat, p. 104; BAJORŪNAS, Jonas. *Melagėnų kraštas. Istorija, papročiai, žmonės*. Ignalina, 2003, p. 248, 253.

⁴⁹ *Lietuvos okupacija ir aneksija*, p. 176, 178.

⁵⁰ *СССР и Литва*, c. 521.

⁵¹ *Lietuvos okupacija ir aneksija*, p. 176.

vyko užrašymas į Lietuvą, eilės stovėjo ištisas dienas ir naktis. Susidarė bairi grūstis, išlaužtos durys, išmušti langai. Kai kurie bandė pro juos įlipti. Žmonės nesitraukė, nakvojo koridoriuje. [...] Užsirašė beveik visi lietuviai. Rašėsi ir kitataučiai – atsinešę metrikus įrodinėjo, kad jų seneliai buvo lietuviai.⁵² Panašiai liudijo Tverečiuje: „Popieriaus pristigome. Tiek daug žmonių rašėsi. Surašai šeimyną, ką ji veiš: rūbus, miltus, kai kas žadėjo karvę vestis.“⁵³ Buvusios Švenčionių apskrities kai kurių valsčių absoliučiai visi gyventojai pageidavo persikelti į Lietuvą⁵⁴. Druskininkų, Marcinkonių ir Rūdnios apylinkėse vyravo analogiškos nuotaikos. „Šiais 1940 metais didžiausia atmintis mumi buvo, kaip mes rengėmės važiuoti Lietuvon. Pas mus buvo rusai, tai Lietuva norėjo savų žmonių paimti, bet niekas nežinom, kokia ten priežastis buvo, dėl ko rusai mūs neleido [...]“⁵⁵ Toks masinis noras persikelti paneigtų Baltarusijos komunistų partijos pirmojo sekretoriaus P. Ponomorenko siųstą informaciją Maskvai, kad akcija dėl persikėlimo buvo organizuota⁵⁶. Registracijos metu paaiškėjo, kad persikelti į Lietuvą panoro 36 013 asmenų⁵⁷.

Lietuvos spaudos duomenimis, buvo laukiama atvykstant kelių dešimčių tūkstančių lietuvių. Vien per pirmąją akcijos dalį turėjo persikelti 15 tūkst. asmenų⁵⁸. Pirmosios lietuvių grupės tikėtasi apie 1940 m. birželio vidurį⁵⁹. Pagrindinė jų įkurdinimo vieta – Vilniaus srities apskritys. Kad geriau padėtų persikėlusiams asmenims, Vilniaus lietuvių iniciatyva buvo įsteigtas Priėmimo komitetas. Jį sudarė Vilniaus burmistras K. Stašys, kunigas K. Čibiras, V. Martinkėnas ir Latvis⁶⁰. Tačiau Vilniuje leidžiama spauda informavo, kad Kauno laikraščiuose pateiktos žinios buvo neobjektyvios, nes dar vykstančios derybos ir realiai lietuviai būsią atkelti iki 1940 m. liepos 1 d. Tačiau nei konkreti data, nei atvykstančiųjų skaičius nebuvo žinomas, be to, ir minėtas komitetas buvo įsteigtas kitu tikslu. Jis turėjo būti patariamasis organas, t. y. jo nariai norėjo paaiškinti Lietuvos valdžiai, kaip, Vilniaus lietuvių supratimu, būtų galima padėti atkeltiems lietuviams materialiai⁶¹. Juk tokiems žmonėms reikėtų ūkio su trosbesiais ir kt. materialinės pagalbos.

⁵² PIVORIŪNAITĖ, Teresė; BALČIŪNIENĖ, Violeta. Adučiškio kraštas, p. 104. Analogiška padėtis buvo Marcinkonių apylinkėse. Kai vietiniai agitatoriai ėmė atkalbinėti žmones nuo persikėlimo į Lietuvą, vienas baltarusis pasakė: „Drauge viršininke, pasiimk mano kailinius, tik leis į Lietuvą.“ AVIŽINIS, Stasys. *Gyvi jie mano atminty*, p. 12.

⁵³ PETRAŠIŪNAS, Aloyzas. Amžininkų prisiminimai, p. 175.

⁵⁴ LSSR Švenčionių apskrities politinis ekonominis apibūdinimas. LCVA, f. R-786, ap. 14, b. 5, l. nen.

⁵⁵ Bitininko metraštis. *Šalcinis*, 1999, Nr. 34, p. 2.

⁵⁶ ХОМИЧ, Сергей. *Территория*, с. 316.

⁵⁷ СССР и Лубва, с. 703.

⁵⁸ Kiek lietuvių atvyks iš SSSR valdomų sričių. *Rytinis Lietuvos aidas*, 1940 birž. 11, p. 2.

⁵⁹ Pirmieji repatrijuojami laukiami antradienį. *Rytinis Lietuvos aidas*, 1940 birž. 9, p. 1.

⁶⁰ Ten pat.

⁶¹ Dėl lietuvių atsikėlimo iš Sovietų Sąjungos. *Vilniaus balsas*, 1940 birž. 11, p. 2. Nors reikia pastebėti, kad jau kitą dieną (12 d.) tas pats laikraštis pranešė, jog artimiausiomis dienomis laukiama lietuvių iš SSSR atvykimo, jų sutikimui vadovausiąs advokatas Rapolas Skipitis. Atvykstantiesiems jau paruoštos vietos gyventi. *Vilniaus balsas*, 1940 birž. 12, p. 6.

Tačiau netrukus sovietų nuomonė pasikeitė. SSRS vidaus reikalų liaudies komisarato vadovybės manymu, tokia akcija nebuvo tikslinga ir partinės vadovybės paprašyta ją atšaukti. Prašymas buvo išgirstas⁶². Lietuvių perkėlimas neįvyko, nors jie jau iš tikrųjų buvo susiruošę kelionei (išskerdė gyvulius, nušienavo vasarojų, pievas ir kt.). Neabejotina, kad tuo metu Lietuvos likimas jau buvo nulemtas. Kaip liudijo Tverečiaus krašto žmonės, Raudonosios armijos karininkai sakė, kad jie su tankais Lietuvoje pirmiau nuvažiuos, negu užsiregistravę gyventojai išvažiuos⁶³.

Prie gyventojų „anapus sienos“ perkėlimo idėjos buvo sugrįžta 1940 m. vasarą. Lietuvos SSR vyriausybės atstovai tų metų liepos mėn. susitikime su SSRS įgaliotuoju atstovu N. Pozdniakovu iškėlė mintį, kad prie LSSR reikėtų prijungti du lietuvių apgyvendintus rajonus, t. y. Švenčionių ir Ašmenos⁶⁴. N. Pozdniakovas pasižadėjo į tai atsižvelgti. Tačiau prašymai prijungti tik du lietuvių apgyvendintus rajonus rodo, kad sovietinės Lietuvos atstovai realios gyventojų sudėties pasienyje nežinojo. Maskva disponavo tikslesniais skaičiais, kurie fiksavo, kad didesnis skaičius lietuvių telkėsi ne tik Švenčionių ar Ašmenos apylinkėse, bet ir Rodūnės, Pariečės ir Varanavo rajonuose (čia lietuviai sudarė nuo 1/3 iki 50 proc. visų gyventojų)⁶⁵.

Maskva inicijavo kelių rajonų perdavimą Lietuvai tų pačių metų rugpjūčio mėn. Tuomet prie LSSR perduoti Vilejkos ir Baranovičių sričių Švenčionių, Vidžių, Rodūnės, Adutiškio, Astravo ir Varanavo rajonai, kuriuose dominavo gyventojai lietuviai⁶⁶. Daugiausia lietuvių gyveno Švenčionių rajone, kuriame 1941 m. buvo 55 180 gyventojų⁶⁷.

Lietuvos ir Baltarusijos komisija sienai nustatyti: sudėtis, veikla, rezultatai

Įgyvendinant SSRS Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo įsaką dėl LSSR „priėmimo“ į SSRS sudėtį, buvo numatyta įvykdyti tam tikrus pokyčius Baltarusijos ir Lietuvos pasienyje ir prie Lietuvos prijungti lietuvių gyventojų dominuojamas teritorijas. Dėl konkrečių teritorijų turėjo susitarti abiejų respublikų komisijos. Baltarusijos KP CK 1940 m. rugsėjo 26–27 d. nutarimu BSSR AT prezidiumo pirmininkas N. Natalevičius buvo įpareigotas susisiekti su Lietuvos SSR vyriausybe ir parengti valstybės sienos

⁶² СССР и Литва, c. 704.

⁶³ PETRAŠIŪNAS, Aloyzas. Amžininkų prisiminimai, p. 175.

⁶⁴ СССР и Литва, c. 711.

⁶⁵ Ten pat.

⁶⁶ Įstatymas apie Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos priėmimą į Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungą. *Tiesa*, 1940 rugpj. 4, p. 1; Ponomarenko kalba SSRS Aukščiausiosios Tarybos posėdyje. *Tiesa*, 1940 rugpj. 6, p. 4; Lietuvai gražintos lietuviškosios Vilniaus srities žemės. *Vilniaus balsas*, 1940 rugpj. 6, p. 6. Rusijos istorikas G. Kretėnas neteisis, kai teigė, kad ten gyventojų lietuvių nebuvo, nors LSSR perduota 2,6 tūkst. km². Г. Кретенин, Формирование территории и населения современной Литвы. *Вопросы истории*, 2011, nr. 10, c. 127.

⁶⁷ LSSR Švenčionių apskrities politinis ekonominis apibūdinimas. LCVA, f. R-786, ap. 14, b. 5, l. nen.

projektą. Jis turėjo būti teikiamas SSRS AT prezidiumui⁶⁸. Taigi buvo sudarytos abiejų pusių komisijos. Lietuvos SSR atstovavo AT prezidiumo pirmininkas J. Paleckis, prezidiumo sekretorius S. Pupeikis ir LSSR vidaus reikalų liaudies komisaras A. Guzevičius. Neoficialiai kaip lietuvių delegacijos ekspertas dalyvavo ir Rodūnės krašto lietuvis Izidorius Šimelionis⁶⁹. Baltarusijos SSR delegacijoje buvo du asmenys: AT prezidiumo pirmininkas N. Natalevičius ir sekretorius L. Popkovas.

Abi delegacijos susitiko Gardine 1940 m. spalio 1–2 d. Minėtame rugsėjo mėn. Baltarusijos KP CK posėdyje matėsi, kad baltarusiai sieks realizuoti savo parengtą sienos projektą. Jie buvo tikri, kad LSSR atstovai nebus labai pasirengę, kadangi neturėjo informacijos apie gyventojus ar jų etninę sudėtį⁷⁰. Priešingai negu baltarusiai, kurie tokius duomenis surinko vykdydami pasirengimą į Vakarų Baltarusijos Liaudies susirinkimą 1939 m. rudenį.

Tačiau jų laukė šiokia tokia staigmena. Dėl kai kurių lietuvių gyvenamų teritorijų perdavimo LSSR (Švenčionių ar Šalčininkų apylinkės) didesnių klausimų nekilo, tačiau dėl Druskininkų miesto ir apylinkių vyravo skirtingos nuomonės, todėl abiejų delegacijų nariai 1940 m. spalio 2 d. pasirašė aktą. Jame pažymėta, kad LSSR komisija iš esmės sutiko su kitos pusės pateiktu sienos projektu, tačiau paprašė papildomai perduoti dalį Pariečės rajono vietovių, kuriose dominavo gyventojai lietuviai. BSSR delegacija tam nepritarė⁷¹. Jie buvo tikri, kad Druskininkai liks Baltarusijos sudėtyje, mat šį kurortą J. Stalinas žadėjo Baltarusijos KP CK pirmajam sekretoriui P. Ponomorenkai⁷². Tačiau Maskvos verdiktas buvo kitoks. Jos sprendimu, Druskininkai liko Lietuvos sudėtyje. Taigi 1940 m. prie Lietuvos prijungtos 2,6 tūkst. km² teritorija: iš Vilejkos srities Vidžių rajono Kajatų ir Šiūlėnų apylinkės, iš Adutiškio rajono – 5 visos ir 4 iš dalies, iš Švenčionių rajono – 12 apylinkių, iš Baranovičių srities Varanavo rajono – 2 visos ir 2 iš dalies, iš Balstogės srities Pariečės rajono – Druskininkų m. ir Marcinkonių, Ratnyčios ir Šklėrių apylinkės bei vienas kaimas iš Privalkos apylinkės su 81 750 gyventojų⁷³. Tačiau reikia pabrėžti, kad perduotų teritorijų demografiniai rodikliai istoriografijoje varijuoja tarp 55 tūkst., 75 341 ir 76 318 asmenų⁷⁴.

⁶⁸ *Границы Белоруссии*, t. 2, c. 98,

⁶⁹ ŠIMELIONIS, Izidorius. Kaip mus atskyrė nuo Lietuvos. *Šiaurės Atėnai*, 2008 lapkr. 28. Prieiga per internetą: http://eia.libis.lt:8080/archyvas/viesas/20110110054839/http://www.culture.lt/satenai/?leid_id=918&kas=straipsnis&st_id=16402. Tačiau šį minėto autoriaus teiginį reikėtų vertinti atsargiai, kadangi anksčiau publikuotuose tuose pačiuose prisiminimuose toks faktas neminimas. A. Liekis, *Lietuvos sienų raida*, t. 1, p. 360–361; ŠIMELIONIS, Izidorius. *Vilnija šimtmečio verpetuose*, p. 104–113; ŠIMELIONIS, Izidorius. *Lydos krašto lietuviai*, t. 2, p. 472–481.

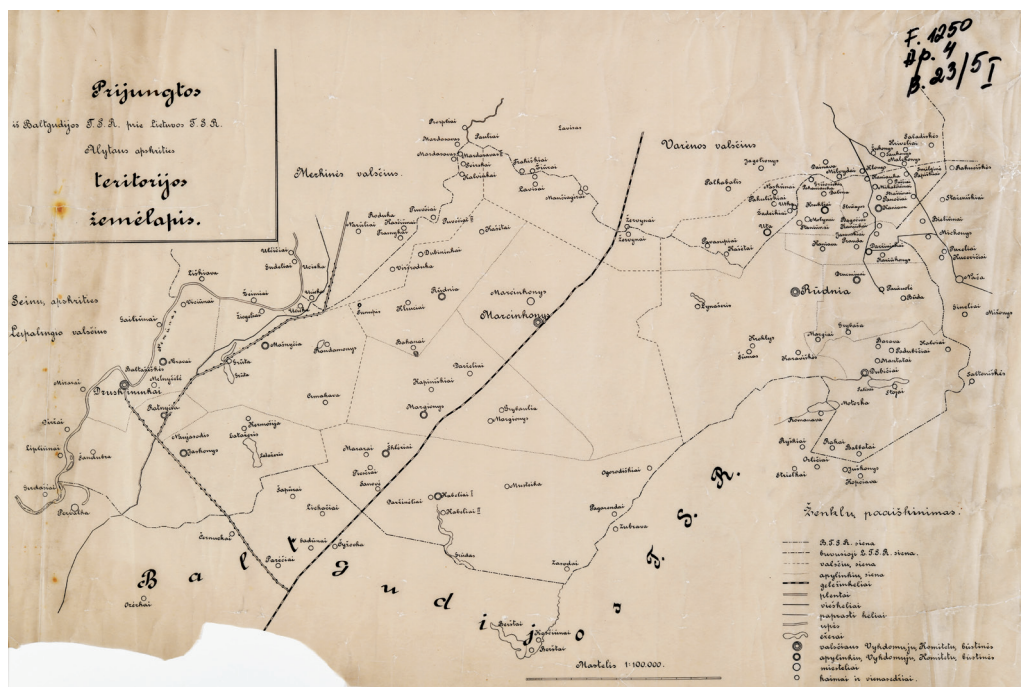
⁷⁰ „Ты з Заходняй, я з усходняй нашай Беларусі...“, c. 190–191.

⁷¹ 1940 m. spalio 2 d. aktas. LCVA, f. R-855, ap. 2, b. 857, l. 20–21.

⁷² „Ты з Заходняй, я з усходняй нашай Беларусі...“, c. 191.

⁷³ „Ты з Заходняй, я з усходняй нашай Беларусі...“, c. 205–206.

⁷⁴ АРХИПОВ, Александр. Институционализация государственной границы Белорусского государства. *Вестник Беларускага дзяржаўнага эканамічнага універсітэта*, 2019, № 4, c. 104; ХОМИЧ, Сергей. *Територия*, c. 324, 359; TRUSKA, Liudas. *Tautinis*, p. 450.

3 il. Žemėlapis Nr. 3

Žemėlapis iš LCVA, f. 1250, ap. 4, b. 23/5, l. 1.

Baltarusijos KP CK Maskvos sprendimui po tam tikrų diskusijų pritarė 1940 m. spalio 11 d.⁷⁵ LSSR komisijos pirmininkas Justas Paleckis komisijos darbą pristatė LKP CK biuro posėdyje (1940 m. spalio 8 d.) ir Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo posėdyje (1940 m. spalio 22 d.)⁷⁶.

Tačiau ne visos lietuvių gyvenamos teritorijos buvo prijungtos prie Lietuvos. Bandymas kelti Baltarusijos SSR sudėtyje likusių lietuvių klausimą datuotinas 1955 m., kai architektūros istorikas Stasys Abramauskas kreipėsi į LSSR AT prezidiumo pirmininką J. Paleckį⁷⁷. Savo laiške jis įvardijo lietuviškus kaimus, kuriuos teritoriškai ir demografiškai didelei Baltarusijos respublikai nebūtų sudėtinga perduoti Lietuvai. Tačiau panašu, kad šis klausimas liko be atsako ir dėl jo sprendimo visiškai nebuvo imtasi žingsnių.

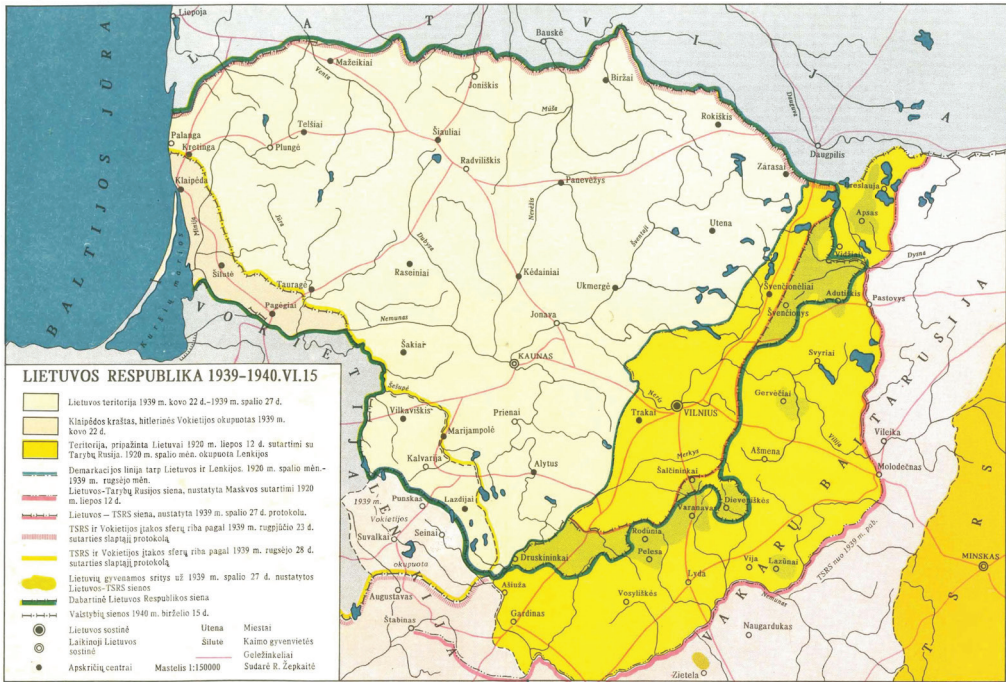
1958 m. „anapus“ sienos gyvenęs Jonas Radziulis rinko parašus, kad Rodūnės rajonas būtų prijungtas prie Lietuvos⁷⁸. 1963 m. dėl Pelesos ir Gervėčių lietuviškų kaimų

⁷⁵ Границы Белоруссии, с. 98–99; „Ты з Заходняй, я з усходняй нашай Беларусі...“, с. 193.

⁷⁶ TRUSKA, Liudas. *Tautinis*, p. 450; *Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo posėdžio 1940 m. spalio 22 d. protokolas Nr. 3*. Kaunas, 1940, p. 13.

⁷⁷ STRAVINSKIENĖ, Vitalija. Apie istorinį Vilniaus kraštą. *Istorija*, t. 117, 2020, Nr. 1, p. 80.

⁷⁸ RADZIULIS, Jonas. Mano gyvenimo kronikos, p. 406.

4 il. Žemėlapis Nr. 4. Rytinės Lietuvos sienos projekcija ir kaita 1920–1940 m.

Žemėlapis iš ŽEPKAITĖ, R. *Vilniaus istorijos atkarpa 1939–1940, priedas.*

prijungimo prie Lietuvos į Maskvą kreipėsi to krašto šviesuoliai Marija Kruopienė, Julius Valeika ir mokslininkas Tadas Ivanauskas⁷⁹. Jie nuvežė į Maskvą apie 2 tūkst. parašų, prašančių prijungti lietuvius prie Lietuvos. Tačiau pastangos buvo bevaisės. Vėlesnės lietuvių lingvistų ekspedicijos patvirtino, kad dar 8-ajame ir 9-ajame deš. Baltarusijos Varanavo rajone Ramaškonių, Stanišių, Tumasonių ir kt. kaimuose buvo kalbančių lietuviškai.

Lietuvai perduotos teritorijos 1941 m. sausio 15 d. įsaku buvo sujungtos taip: iš Švenčionių, Adutiškio, Vydžių, Svyrių rajonų sudaryta Švenčionių apskritis, kuri į valsčius nesuskirstyta. Pariečės, Rodūnės rajonai padalinti į Marcinkonių, Druskininkų, Rūdnios valsčius ir prijungti prie Alytaus apskrities, o Varenavo rajono dalis – į Dieveniškų ir Šalčininkų valsčius Vilniaus apskrities sudėtyje⁸⁰.

Vis tik reikia pastebėti, kad BSSR nors ir pasirašė susitarimą dėl lietuvių gyvenamų teritorijų perdavimo Lietuvai, stengėsi iš to išspausti naudos. Archyviniai dokumentai

⁷⁹ GELŽINIS, Arvydas. Marija Kamenčiūtė-Kruopienė. Prieiga per internetą: http://genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2020/20200202_kruopiene_biog.pdf; MISIUS, Kazys. Marija Kamenčiūtė-Kruopienė. *Lydos lietuviai*, t. 2, p. 449.

⁸⁰ *Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo posėdžių protokolai Nr. 5 ir 6*. Kaunas, 1941, p. 2.

liudija, kad iš perduodamų vietovių Šalčininkų apylinkėse į Baltarusijos pusę buvo gabenamas materialus turtas, į ten nukreipiami darbuotojai⁸¹. Kitame rytinės sienos pakraštyje – Švenčionių apylinkėse – padėtis buvo labiau komplikuota. Čia dar 1941 m. pavasarį Lietuvai nebuvo perduota dalis teritorijos. Dėl to vietos valdžios atstovai informavo LKP CK sekretorių A. Sniečkų ir LSSR LKT pirmininką M. Gedvilą. Į Lietuvos sudėtį dar nepateko trys Švenčionių rajono apylinkės, kuriose buvo labiausiai išvystyta pramonė (Lantupių, Masleniškių ir Rinkelių). Be to, buvo pranešta, kad tų vietovių gyventojai prašo juos prijungti prie Lietuvos, Švenčionių apskrities⁸². Tačiau šios apylinkės netapo Lietuvos dalimi.

Išvados

Teritorinius administracinius pasikeitimus rytinėje Lietuvoje lėmė geopolitiniai pokyčiai 4-ojo deš. pabaigoje. 1939 m. rugpjūčio–rugsėjo mėn. SSRS ir Vokietijai susitarus, buvo nulemtas Lietuvos ir kitų regiono valstybių likimas, kartu ir Vilniaus priklausomybės klausimas. Lietuvai patekus į sovietinę įtakos zoną, Maskva atsižvelgė į Lietuvos interesus Vilniuje ir Vilniaus krašte ir perdavė jai dalį krašto teritorijos.

Vilniaus ir jo srities teritorinio administracinio padalijimo išskirtini du etapai: 1) 1939 m. spalio pabaiga – 1940 m. birželio vidurys, kai Vilnius ir dalis Vilniaus krašto tapo sudėtine Lietuvos Respublikos dalimi. Vykdam šių teritorijų integracijos procesą, prijungta teritorija pagal Lietuvoje galiojusią teritorinę sąrangą suskirstyta į pirmąją ir antrąją reikšmės miestus, apskritis, valsčius; 2) 1940 m. birželio vidurys – 1941 m. pirmoji pusė, žymėjusi sovietinę Lietuvos Respublikos okupaciją. Tuo metu Maskvos sprendimu įvykdytas pasienio teritorijų perdavimas Lietuvai. Prie LSSR buvo prijungtos daugiausia lietuvių apgyvendintos vietovės Švenčionių, Šalčininkų ir Druskininkų apylinkėse.

„Anapus“ Lietuvos sienų likę gyventojai lietuviai tuoj po 1939 m. spalio 10 d. sutarties pasirašymo reiškė norą priklausyti Lietuvai. Tokią akciją rėmė respublikos valdžia, kuri derėjosi su SSRS dėl lietuvių evakuacijos iš pasienio teritorijų, priklausiusių BSSR. Nors iš pradžių sulaukta pozityvaus Maskvos sprendimo, vėliau jis buvo užblokuotas.

Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, lietuviai komunistai derėjosi dėl Baltarusijoje likusių lietuviškų teritorijų ir jų gyventojų prijungimo prie Lietuvos. Šios pastangos buvo sėkmingos. Maskvos nurodymu Baltarusijos atstovai šį klausimą aptarė su LSSR komisija 1940 m. spalio mėn. Tuomet daugiausia lietuvių apgyvendintos pasienio teritorijos buvo prijungtos prie Lietuvos. Čia gyveno daugiau kaip 80 tūkst. asmenų.

⁸¹ Vilniaus apskrities partijos komiteto sekretoriaus Fedorenko 1941 m. sausio 6 raštas Šalčininkų valsčiaus, Tribonių MTS partijos komiteto sekretoriams. *LYA*, f. 425, ap. 18, b. 11, l. 50. Šį ir panašius faktus patvirtino O. Piotrovič tyrimas, p. 34.

⁸² 1941 03 11 raštelis A. Sniečkui ir M. Gedvilui. *LCVA*, F. R-855, ap. 2, b. 857, l. 23.

Dalis lietuviškų kaimų liko Baltarusijos sudėtyje. Jų gyventojai lietuviai 6-ajame deš. bandė judinti šių vietovių prijungimo prie Lietuvos klausimą, tačiau pastangos sulaukti pritarimo Minske, Vilniuje ar Maskvoje buvo be rezultatų.

Šaltiniai

1. *XX Amžius*. 1939.
2. *Lietuvos Žinios*. 1939.
3. *Rytinis Lietuvos aidas*. 1940.
4. *Šaltinis*. 1939.
5. *Tiesa*. 1940.
6. *Vilniaus balsas*. 1940.
7. *Vyriausybės žinios*. 1939.
8. *Lietuvos okupacija ir aneksija 1939/1940. Dokumentų rinkinys*, Vilnius: Mintis, 1993.
9. *Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo posėdžio 1940 m. spalio 22 d. protokolai Nr. 3*. Kaunas, 1940.
10. *Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo posėdžių protokolai Nr. 5 ir 6*. Kaunas, 1941.
11. *Границы Беларуси*, т. 2. Минск: БГУ, 2013.
12. *Полпреды сообщают... Сборник документов об отношениях СССР с Латвией, Литвой и Эстонией август 1939 г. – август 1940 г.* Москва: Международные отношения, 1990.
13. *СССР и Литва в годы Второй мировой войны*, т. 1: СССР и Литовская республика (март 1939 – август 1940 гг.). Vilnius: LII leidykla, 2006.
14. „Ты з Заходняй, я з усходняй нашай Беларусі...“ *Верасень 1939 г. – 1956 г.* Кн. 1, Мінск: Беларуская навука, 2009.
15. *LYA. Partijos istorijos instituto prie LKP(b) CK Marksizmo-leninizmo instituto prie SSKP CK filialas*. F. 3377, ap. 58, b. 381.
16. *LCVA. Vidaus reikalų ministerijos Savivaldybių departamentas*. F. 379, ap. 3, b. 44.
17. *LCVA. Ministrų taryba*. F. 923, ap. 1, b. 1063.
18. *LCVA. Valkininkų apskrities viršininkas*. F. 863, ap. 1, b. 41.
19. *LCVA. Žemės ūkio ministerijos žemės tvarkymo departamentas*. F. 1250, ap. 4, b. 23/5.
20. *LCVA. Darbininkų ir valstiečių milicijos valdyba*. F. R-786, ap. 14, b. 5.
21. *LCVA. Lietuvos TSR centrinis valstybinis archyvas*. F. R-855, ap. 2, b. 857.
22. *LYA. LKP(b) Vilniaus apskrities komitetas*. F. 425, ap. 18, b. 11.
23. *AVIŽINIS, Stasys. Gyvi jie mano atminty*. Marcinkonys: Dzūkijos nacionalinio parko direkcija, 2007.
24. *Bitininko metraštis (Kosto Avižinio dienoraštis)*, *Šalcinis*, 1999, Nr. 34, p. 2.
25. *KVARACIEJUS, Jonas. Siena an Ūlos buvo*. *Šalcinis*, 2007, Nr. 64, p. 6.

26. PETRAŠIŪNAS, Aloyzas. *Amžininkų atsiminimai*. Tverėčiaus kraštas [sud. Irena Seliukaitė]. Vilnius: Diemedžio leidykla, 2001, p. 165–178.
27. Prisiminimai apie sieną. *Virginijos Pugačiauskienės archyvas*.
28. RADZIULIS, Jonas. Mano gyvenimo kronikos. *Lydos krašto lietuviai*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, t. 2, 2002, p. 392–412.
29. RÖMER, Michał. *Dzienniki 1939–1945*. Warszawa: Karta, t. 6. 2018.
30. SURAUČIUS, Antanas. *Per karo okupacijas*. Punkskas: Aušros leidykla, 2004.
31. STRAVINSKIENĖ, Vitalija. Apie istorinį Vilniaus kraštą. *Istorija*, t. 117, 2020, Nr. 1, p. 80.
32. ŠIMELIONIS, Izidorius. Kaip mus atskyrė nuo Lietuvos. *Atgimimas*, 1990, Nr. 13, p. 1.
33. ŠIMELIONIS, Izidorius. Kaip mus atskyrė nuo Lietuvos. *Šiaurės Atėnai*, 2008 lapkr. 28. Prieiga per internetą: http://eia.libis.lt:8080/archyvas/viesas/20110110054839/http://www.culture.lt/satenai/?leid_id=918&kas=straipsnis&st_id=16402.
34. ŠIMELIONIS, Izidorius. Kaip mus atskyrė nuo Lietuvos. *Lydos krašto lietuviai*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, t. 2, 2002, p. 472–482.
35. ŠIMELIONIS, Izidorius. *Vilnija šimtmečio verpetuose*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.
36. URBONAS, Antanas. Pasirengimas okupacijai. *Atgimimas*, 1989, Nr. 44, p. 1.

Literatūra

1. ALBERT, Andrzej. *Wschodnie granicy Polskie*. Warszawa: W, 1984.
2. BAJORŪNAS, Jonas. *Melagėnų kraštas. Istorija, papročiai, žmonės*. Ignalina, 2003.
3. DAUGIRDAS, Vidmantas. *Lietuvos teritorinio administracinio suskirstymo istorinė geografinė analizė. Daktaro disertacija*. Vilnius, 1997.
4. DOMINICZAK, Henryk. *Dzieje Kresów i granicy Państwa Polskiego na Wschodzie: od czasów najdawniejszych do roku 1945*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2013.
5. EBERHARDT, Piotr. *Polska granica wschodnia 1939–1945*. Warszawa: Spotkania, 1993.
6. EBERHARDT, Piotr. *Granice polityczne Polski i jej sąsiadów w XX wieku*. Kraków: Polskie Towarzystwo Geopolityczne, 2018.
7. GAUČAS, Petras. Lietuvių etninės žemės Baltarusijoje. *Lietuvos sienų raida*. Sud. A. Liekis. Vilnius, t. 2, 1997, p. 432–437.
8. GELŽINIS, Arvydas. Marija Kamenčiūtė-Kruopienė 1920 02 02–2003 07 29. Prieiga per internetą: http://genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2020/20200202_kruopiene_biog.pdf [žiūrėta 2021-04-27].
9. GLIOŽAITIS, Algirdas Antanas. *Lietuvos administracinis suskirstymas žemėlapiuose*. Vilnius: Gairės, 2008.
10. GLIOŽAITIS, Algirdas Antanas. Lietuvos SSR ribų nustatymo analizė. *Geodezija ir kartografija*, t. XXVIII, 2002, Nr. 1, p. IIa–Iil.

11. JURKIEWICZ-JANUSZEWSKA, Joanna. *Stosunki narodowościowe na Wileńszczyźnie w latach 1920–1939*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2010.
12. KUMETAITIS, Zenonas. *Atkurtos Lietuvos sienos. Šėkmės istorija*. Vilnius: Humanitas, 2020.
13. *Lietuvos istorija*, t. X: *Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*. Vilnius: LII leidykla, d. II, 2015.
14. LAURINAVIČIUS, Česlovas. Lietuvos sienų raida XX amžiuje. *Lietuvos sienos: tūkstantmečio istorija*. Vilnius: Baltos lankos, 2009, p. 104–153.
15. ŁOSSOWSKI, Piotr. *Litwa a sprawy polskie 1939–1940*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985.
16. MISIUS, Kazys. Marija Kamenčiūtė-Kruopienė. *Lydos krašto lietuviai*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, t. 2, 2002, p. 448–449.
17. PIVORIŪNAITĖ, Teresė; BALČIŪNIENĖ, Violeta. Adutiškio kraštas Antrojo pasaulinio karo metais. Pirmieji ir antrieji sovietai (1939–1944 m.). *Adutiškio kraštas* [red. Irena Seliukaitė]. Vilnius: Diemedžio leidykla, 2003, p. 96–119.
18. TRUSKA, Liudas. *Tautinis atgimimas ir istorija*. Vilnius: Edukologija, 2012.
19. VYŠNIAUSKAS, Arūnas. Tarpukario Lietuvos teritorinio vaizdavimo problemos. *Acta humanitarica universitatis saulensis*, t. 19, 2014, p. 112–123.
20. WIELICZKO, Mieczysław. Demilitacja i demarkacja na „granicy“ sowiecko-niemieckiej oraz sowiecko-litewskiej poprzez północno-wschodnie ziemie II Rzeczypospolitej po 28 września 1939 roku. *Radziecka agresja 17 września 1939 r. i jej skutki dla mieszkańców ziem północno-wschodnich II Rzeczypospolitej*. Białystok: Instytut Historii, 2000, s. 125–135.
21. ŽEPKAITĖ, Regina. Lietuvių rytinių etninių žemių valstybinės priklausomybės problemos istorijos vingiuose. *Lydos krašto lietuviai*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, t. 1, 2002, p. 92–101.
22. ŽEPKAITĖ, Regina. *Vilniaus istorijos atkarpa 1939–1940*, Vilnius: Mintis, 1990.
23. БАРАБАШ, Виталий. Советско-польская граница в дипломатической борьбе между СССР и польским эмигрантским правительством в период Второй мировой войны. *Белорусский исторический обзор*. 2019, No. 1, с. 53–78.
24. КРЕТИНИН, Геннадий. Формирование территории и населения современной Литвы. *Вопросы истории*, 2011, 10, с. 122–132.
25. КРЕТИНИН, Геннадий. *Война и мир: исследования по российской и всеобщей истории*. Калининград: Аксиос, 2018.
26. МАТУЛАЙТИС, Ек. Ст. *Литовцы под гнетом фашистской Польши*. Минск, 1936.
27. ПЕТРОВИЧ, Оксана. Формирование границ Западной Белоруссии в 1939–1940 гг. *Журнал российских и восточно европейских исторических исследований*, 2012, № 1, с. 24–41.
28. ХОМИЧ, Сергей. *Территория и государственные границы в XX веке: от незавершенной этнической самоидентификации и внешнеполитического произвола к современному status quo*. Минск: Экономпресс, 2011.

29. АРХИПОВ, Александр. Институционализация государственной границы Белорусского государства. *Вестник Беларускага дзяржаўнага эканамічнага ўніверсітэта*, 2019, № 4, с. 103–109.

Territorial Administrative Changes in Vilnius Region: October 1939 Through to the First Half of 1941

Dr. Vitalija Stravinskienė

The Lithuanian Institute of History, Tilto st. 17, Vilnius
E-mail: vitalija.stravinskiene@istorija.lt

Summary

Based on historiography and archival material, the article examines the territorial administrative changes in Vilnius region, which remained divided between Lithuania and Belarus at the beginning of the Second World War. The focus of this article is on the late 1939 through to the first half of 1940 administrative division of the Vilnius region which was returned to Lithuania, the attitude of the population towards the territorial division, the efforts of the Lithuanian representatives regarding the recovery of the remaining Lithuanian areas in Belarus (Švenčionys, Dieveniškės and Marcinkonys districts) and the disclosure of the results of the negotiations.

There are two stages in the territorial administrative division of Vilnius and its region: first, the end of October 1939 through to mid-June 1940, when Vilnius and part of the Vilnius region became an integral part of the Republic of Lithuania. From the administrative point of view, the transferred territories were divided into Vilnius city and Švenčionėliai, Vilnius and Valkininkai counties. Second, mid-June 1940 through to the first half of 1941, which marked the Soviet occupation of the Republic of Lithuania. During that time, by the decision of Moscow, the most populated areas in the vicinity of Švenčionys, Šalčininkai and Druskininkai were annexed to the LSSR. At that time, over 80,000 people became residents of Lithuania.

However, some Lithuanian villages remained part of Belarus. The Lithuanian citizens of those villages tried to raise the issue of incorporation into Lithuania. Unfortunately, the efforts to gain favor in Minsk, Vilnius and Moscow proved to be fruitless.

Gauta / Received 2021 07 08
Priimta / Accepted 2022 02 23